

آثار و نتایج سبک زندگی منتظرانه

محمدعلی فیاضی غزنوی^۱

چکیده

سبک زندگی منتظرانه به معنای ایجاد تغییر و تحول در شاخصه‌های زندگی در جهت اعلام آمادگی برای حکومت حضرت مهدی علیه السلام است. از آنجایی که در سبک زندگی منتظرانه کارکردهای هویت بخشی، ایجاد اعتماد اجتماعی، کنترل و نظارت همگانی، همگرایی امت اسلامی، عدالت‌خواهی و عدالت‌محوری، نقش اساسی دارد، می‌تواند به عنوان عامل مهم در وحدت و همبستگی ملت‌ها به شمار آید. هویت اجتماعی موجب همگرایی و همدلی میان افراد جامعه می‌گردد و اعتماد اجتماعی باعث روابط اجتماعی صلح‌آمیز و کارآمد می‌شود. نظارت اجتماعی موجب آراسته‌شدن افراد به هنجارها و پیراسته‌شدن از ناهنجاری‌هاست. همگرایی امت اسلامی باعث هم‌سوئی فرقی و مذاهب اسلامی در جهت فراهم‌آوردن زمینه حکومت مهدوی است که از لوازم چنین تلاشی، دادخواهی و عدالت‌محوری در اجرای قانون و شریعت اسلام می‌باشد. طراحی و پیاده‌سازی «سبک زندگی منتظرانه» در جامعه امروزی افغانستان که مردم در اختلاف و تشتت زندگی می‌کنند و از ناامنی رنج می‌برند، می‌تواند زمینه وحدت و همبستگی را فراهم آورده و با گردآمدن مردم مسلمان افغانستان در حول محور منجی باوری، زندگی مسالمت‌آمیز را تجربه کنند.

کلیدواژه‌ها: زندگی منتظرانه، هویت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، نظارت اجتماعی، امت واحده، همبستگی

^۱ دکتری کلام اسلامی جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه خراسان

باور به منجی و مهدویت، از مهم‌ترین آموزه‌های ادیان توحیدی، به ویژه دین مقدس اسلام است که در متون دینی از جایگاه والایی برخوردار است. هم‌چنین عقیده به مهدی موعود یکی از فصول مشترک فرّق و مذاهب اسلامی به‌شمار می‌آید و در فرهنگ شیعی، به خاطر گره‌خوردن آن با اعتقاد به امام زنده معصوم، از اهمیت بیشتری برخوردار است. این باور به خاطر کارکرد و گستردگی خود، دارای ظرفیت‌ها، آثار مطلوب و نتایج ملموسی است که در حوزه‌های اعتقادی، اخلاقی، تربیتی، سیاسی و اجتماعی اثربخش بوده و می‌تواند بینش‌ها و نگرش‌های صحیح را ایجاد کند. یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های مهدی‌باوری، ترسیم «سبک زندگی» است که می‌تواند در جامعه به عنوان عامل وحدت و همبستگی معرفی گردد. هرچند اصطلاح دقیق «سبک زندگی» از مفاهیم وارداتی و تولیدشده در بستر مدرنیته غربی است ولی در دهه‌های اخیر، در جوامع اسلامی، بومی‌سازی گردیده و بر اساس هویت جامعه اسلامی مبتنی بر نظام باورها و اعتقادات از یک‌سو و نظام ارزش‌ها و اخلاقیات، از سوی دیگر طراحی شده است. از آنجایی که تعامل اجتماعی و نمود بیرونی هویت افراد و جامعه، همواره در معرض قضاوت قرار می‌گیرد، عینیت بخشیدن به باورها و تنظیم رفتارها با آموزه‌های دینی بر اساس سبک زندگی، اهمیت فراوان دارد؛ زیرا یکی از چالش‌های بزرگ زندگی متدینانه، عدم تطابق میان رفتارها و باورهاست که طراحی «سبک زندگی» در صدد برطرف کردن این چالش است.

یکی از الگوهای هندسی «سبک زندگی»، ترسیم آن بر اساس اعتقاد به مهدویت و موعودباوری است. در سبک زندگی مهدوی‌باوری این پرسش‌های اساسی مطرح می‌شود که:

- پیروی، دلدادگی و انتظار ظهور حضرت مهدی علیه السلام پدیدآورنده چه سبکی از زندگی است که با سایر سبک‌ها متفاوت باشد؟
- چرا «انتظار» در روایات، مورد تأکید واقع شده و حتی برترین اعمال امت و با فضیلت‌ترین و بهترین عبادات شمرده شده است؟
- آیا عنصر «انتظار» می‌تواند دارای تأثیری محسوس بر سبک زندگی آدمی در وضعیت کنونی که در عصر پنهانی زیستن امام معصوم هستیم، باشد؟
- آیا «انتظار» و تلاشی که در اثر آن پدید می‌آید، منجر به شکل‌گیری سبک جدیدی از زندگی با شاخصه‌های پویائی، بالندگی، نشاط و سلحشوری می‌شود یا به رویکردی خمودی، ایستایی و توأم با زندگی محتاطانه و آینده‌نگرانه می‌انجامد؟

● در جوامع اسلامی مخصوصاً در جامعه امروزی افغانستان که مردم در اختلاف و تشتت زندگی می‌کنند و از ناامنی رنج می‌برند، ترسیم سبک زندگی منتظرانه چه نقشی را در وحدت، انسجام و همبستگی بین مردم ایفا می‌کند؟

پاسخ به این پرسش‌ها هدف اصلی انجام این پژوهش است که انتظار می‌رود بتواند نتیجه و کارکرد محسوس و ملموسی در شیوه زندگی مردم ایجاد کند و زمینه را برای وحدت و همبستگی فراهم آورد. در این پژوهش تلاش شده است تا پیوند اساسی بین مفهوم «سبک زندگی» و آموزه «انتظار موعود» ایجاد گردد و با ترکیب این دو مفهوم، «سبک زندگی منتظرانه» و شاخصه‌های اساسی آن، پایه ریزی شود. در حقیقت روایاتی که در آن‌ها کلمه انتظار با واژه «فَرَج» همراه شده است، بیان‌گر این نکته است که در «سبک زندگی منتظرانه» باید نگاه و عملکرد جامعه به‌سوی دگرگونی مثبت، با ایجاد بینش‌ها و نگرش‌های صحیح که مایه سعادت و گشایش برای مردم باشد، تغییر کند. ایده «سبک زندگی منتظرانه» کوششی است برای آماده کردن جامعه در حوزه‌های مختلف اعتقادی و فکری، اخلاقی و تربیتی، فرهنگی و اجتماعی و سیاسی در جهت آرمان‌گرایی، پویایی، وظیفه‌شناسی و ایجاد روح امید در مهدی‌باوران، جهت پیوستن به حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام. جامعه منتظر جامعه‌ای است که تمام ظرفیت‌های خود را برای پیاده کردن سبک زندگی مهدوی بکار می‌گیرد و خود را به آرمان‌ها و اهداف حکومت موعود نزدیک می‌کند. ارائه الگوی «سبک زندگی منتظرانه» ضمن توانمندسازی نظام اجتماعی در عصر غیبت، برای رساندن جامعه به همبستگی فکری و اجتماعی تلاش می‌کند.

۱. مفهوم شناسی

۱.۱. سبک زندگی

معادل واژه «سبک» در زبان عربی تعبیر «اسلوب» و در زبان انگلیسی «style» است. عبارت «سبک زندگی» در شکل نوین آن «life style» اولین بار توسط آلفرد آدلر در سال ۱۹۲۹م بکارگرفته شد است. این عبارت به منظور توصیف ویژگی‌های زندگی انسان‌ها مورد بهره‌برداری قرار گرفت. در کتاب‌های واژه‌شناسی انگلیسی این کلمه در معانی کم‌وبیش مشابهی همانند طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها، شیوه‌های رفتاری، حلت‌ها و سلیقه‌ها، به کار رفته است. (فیضی، ۱۳۹۲: ۳۰) سبک زندگی یکی از مؤلفه‌های کلیدی مفاهیم علوم اجتماعی نوین به شمار می‌آید و در بررسی‌های اجتماعی و فرهنگی معاصر به تدریج جایگاه خاصی یافته است. امروزه مفهوم سبک زندگی در زبان انگلیسی در معانی گوناگونی مانند نوع، روش، سبک اثاثیه، کیفیت برتر در ظاهر، طراحی یا رفتار،

تطابق با معیار شناخته شده، شیوه مناسب در رفتار اجتماعی به کار می‌رود. (ابراهیم پور، ۱۳۹۶: ۱۱۹)

سازمان بهداشت جهانی سبک زندگی را این‌گونه تعریف می‌کند: «اصطلاح سبک زندگی به روش زندگی مردم و بازتابی کامل از ارزش‌های اجتماعی، طرز برخورد و فعالیت‌ها اشاره دارد. همچنین ترکیبی از الگوهای رفتاری و عادات فردی در سراسر زندگی (فعالیت بدنی، تغذیه، اعتیاد به الکل و دخانیات و...) است که در پی فرایند جامعه‌پذیری به وجود آمده است.» (همان: ۱۲۱)

۲.۱. سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی اسلامی، سبک خاصی از زندگی است که بر اساس آموزه‌های اسلامی از نگرش‌ها و ارزش‌های انسان به جهان هستی نشأت می‌گیرد. سبک زندگی اسلامی از آن جهت که اسلامی است، نمی‌تواند بی‌ارتباط با عواطف و شناخت‌ها باشد. (کاویانی، ۱۳۹۴: ۵) مهم‌ترین ویژگی سبک زندگی اسلامی در ساحت بینشی، خدامحوری و در ساحت ارزشی، اخلاق محوری و ارزش مداری و در ساحت هنجارهای رفتاری، تنظیم هنجارها و رفتارهای جامعه بر اساس دستورات الهی در زندگی است.

۳.۱. سبک زندگی منتظرانه

«سبک زندگی منتظرانه» عبارت است از الگوهای رفتاری و هنجارهای اخلاقی نظام‌وار که منطبق با آموزه‌های مهدویت و نیز کنش‌ها و واکنش‌های اجتماعی منظم برخاسته از اندیشه مهدوی باشد. در «سبک زندگی منتظرانه»، وظیفه مهم مردم در عصر غیبت، پیاده‌سازی این الگوها و هنجارهای اخلاقی در جامعه است تا بستر و زمینه‌سازی ظهور و رسیدن به جامعه ایده‌آل مهدوی، فراهم آید. جامعه منتظر با عملیاتی کردن الگوها و شاخصه‌های نظام‌وار مهدوی و با اجرایی کردن مؤلفه‌ها و ارزش‌های مهدوی در سه سطح بینش، گرایش و کنش، بستر تحقق بخشی سبک زندگی مهدوی را در جامعه مهیا می‌کنند. منتظران راستین با تحکیم ارزش‌ها و باورهای دینی در عصر غیبت، برای دوری افراد جامعه از انحراف، تزلزل و شک و تردید تلاش می‌کند. (الهی نژاد، ۱۳۹۴: ۹)

۴.۱. زندگی منتظرانه، زندگی امیدوارانه

فقدان امید و امیدواری در زندگی، معضلی است که ذائقه زندگی انسان‌های معاصر را تلخ و ناگوار کرده است. زندگی ماشینی و صنعتی برای بشر امروزی ره‌آوردی جز اضطراب، استرس، یأس و ناامیدی نداشته است. نارسایی و معضلات فراگیر اجتماعی و

فرهنگی محصول نگرش و سبک زندگی ماشینی است که دامن‌گیر جوامع بشری شده است. انسان معاصر به مثابه انسان سرخورده و سرافکنده از همه چیز و همه‌جا و با کوله‌باری از تجربه‌های ناموفق در دلدادگی به مکاتب و اندیشه‌های بشری و دل‌آزرده از سبک‌های زندگی مدرن و پسامدرن، به دنبال سبک زندگی جدید و نوینی است تا با فائق آمدن بر این ناملایمات و ناهنجاری‌های رفتاری، فرایند امید آفرینی را به جای یأس و ناامیدی، و اطمینان‌سازی را به جای اضطراب و استرس، و بالندگی را به جایی خمودی و ایستایی تجربه نماید. (همان: ۱۰) از همین جهت است که پیامبر گرامی اسلام ﷺ در بیانی جامع و کامل به درمان این معضل و مشکل پرداخته و علاج آن را خوب زندگی کردن و امیدوارانه زیستن در کنار باورداشت انتظار توجیه کرده است: «منتظر فرَج و گشایش کارها باشید و از رحمت خدا ناامید نشوید که محبوب‌ترین کارها نزد خدا انتظار فرج است. ۲ (حرانی، ۱۴۰۴/۱۳۶: ۱۰۶)

در این کلام ارزشمند، پیامبر گرامی اسلام ﷺ در یک خطاب عام و فراگیر، تمام مردم را مخاطب قرار داده و سفارش می‌کند که در مرحله نخست در امورات فردی و اجتماعی، روحیه امیدواری را در خود ایجاد کنند و در مرحله دوم از رحمت الهی در گشایش کارها ناامید نباشند و در مرحله سوم توجه داشته باشند که امید و امیدواری از محبوب‌ترین اعمال نزد پروردگار است. ایشان در گام چهارم اعتقاد به عالی‌ترین و بهترین مرحله امیدواری را که همان انتظار فرج امام زمان ﷺ است، سفارش می‌کند. از این سخن نبوی استفاده می‌شود که باور به ظهور مهدی و گشایش کارها به دست ایشان به عنوان یک فرهنگ غالب و فراگیر در تمام سطوح زندگی فردی و اجتماعی انسان و در همه ابعاد زندگی و در تمام حوزه‌های زندگی یک امر لازم و ضروری است.

بر اساس روایات، برخی از آیات قرآن نیز به مسئله انتظار تأویل شده است. از جمله آیات، این آیه شریفه است که خداوند می‌فرماید: «انتظار بکشید که من نیز با شما از منتظرانم». ۳ (یونس: ۲۰) این آیه شریفه در بعضی از روایات به مسئله انتظار تفسیر و تأویل شده است. امام رضا علیه السلام ذیل این آیه می‌فرماید: «بر شما باد به شکیبایی؛ چون گشایش در هنگام ناامیدی می‌رسد». (حمیری، ۱۴۱۳، ج ۲: ۶۴۵؛ صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲: ۶۴۵) باز آن حضرت در تفسیر این آیه فرموده است: «چه نیکوست شکیبایی و انتظار گشایش». (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۲: ۲۰) و نیز در تفسیر این آیه می‌فرماید: «انتظار گشایش خود نوعی گشایش است». (همان، ج ۲: ۱۳۸) هم چنین واژه «غیب» در آیه بیستم سوره مبارکه یونس به حضرت حجت علیه السلام تأویل و تفسیر شده است. (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۱: ۱۸)

۲. اَنْتَظِرُوا الْفَرَجَ وَ لَا تَيَاسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ فَإِنَّ أَحَبَّ الْأُمُورِ إِلَى اللَّهِ اَنْتَظَارُ الْفَرَجِ.

۳. فَاتَنْظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ

در آیه شریفه دیگر خداوند می فرماید: «بگو: «آیا درباره ما جز یکی از دو نیکی را انتظار دارید؟ (یا پیروزی یا شهادت) ولی ما انتظار داریم که خداوند عذابی از سوی خودش (در آن جهان) به شما برساند یا (در این جهان) به دست ما (مجازات شوید) اکنون که چنین است شما انتظار بکشید ما هم با شما انتظار می کشیم»^۴ (توبه: ۵۲) امام باقر (علیه السلام) واژه «حُسَینین/ دو نیکی» را به مرگ در مسیر اطاعت و بندگی خدا یا درک ظهور امام زمان تفسیر کرده است. (مازندرانی، ۱۳۸۲، ج ۱۲: ۳۸۳)

در بسیاری از روایات بر ضرورت و لزوم انتظار تصریح شده است. در روایتی امام صادق (علیه السلام) که در مقام بیان شرایط قبولی اعمال بندگان بودند یکی از شرایط قبولی اعمال بندگان را عقیده به انتظار برشمرده^۵ (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۰۰) و امام باقر (علیه السلام) در کنار اعتراف به وحدانیت خداوند و رسالت پیامبر اسلام، انتظار فرج را به عنوان یکی از شاخصه‌های دینداری معرفی می کند.^۶ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۲۲) در روایت دیگر امام جواد (علیه السلام) انتظار در زمان غیبت و اطاعت در زمان حضور را بر همگان واجب می داند.^۷ (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲: ۳۷۷)

بنابراین، انتظار یکی از ریاضت‌های مهم نفس است و لازمه آن مشغول کردن قوه تفکر و توجه دادن قوه خیال به طرف امر منتظر است. از طرف دیگر، انتظار باعث تسکین دردها و آسان شدن مصیبت‌ها می شود، چون انسان منتظر می داند که آینده روشن در انتظار اوست و روزی خواهد رسید که زمین پر از قسط و عدل خواهد بود و این وعده‌ای است قطعی که از زبان پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) بیان شده است. (الهلالی، ۱۴۰۵، ج ۲: ۹۱۰)

۲. زندگی منتظرانه عامل وحدت و همبستگی

باور به مهدویت و انتظار حکومت دادگراانه حضرت مهدی (ع) در ارائه الگوی سبک زندگی جدید، نقش مهمی را ایفا کند. این الگوی سبک زندگی را می توان به عنوان عامل وحدت و همبستگی بین پیروان ادیان الهی و نیز بین مذاهب اسلامی معرفی کرد. باور به منجی موعود را می توان از عناصر هویت‌ساز برشمرد که موجب شکل گیری هویت جمعی جهانی خواهد شد. این باور می تواند، هویت جهانی و فراملی را در عرصه جهانی به وجود آورد؛ زیرا اجتماع همه پیروان ادیان الهی حول محور منجی موعود - با هر تفسیری

۴. قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِذَا إِحْدَى الْحُسَيْنِينَ وَ نَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ أَوْ يَأْتِيَنَا فِتْرًا مِّنْهُ وَإِنَّا لَمَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ

۵. أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ الْعِبَادِ عَمَلًا إِلَّا بِه فَقُلْتُ بَلَى فَقَالَ ... وَ الْإِنْتِظَارُ لِلْقَائِمِ (ع)

۶. وَ اللَّهُ تَأْعُظِيكَ دِينِي وَ دِينِ آبَائِي الَّذِي نَدِينُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِه شَهَادَةً أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ (ص) ... وَ الْإِنْتِظَارُ قَائِمًا

۷. إِنْ الْقَائِمِ مِنَّا هُوَ الْمَهْدِيُّ الَّذِي يَجِبُ أَنْ يُنْتَظَرَ فِي غَيْبَتِهِ وَ يُطَاعَ فِي ظُهُورِهِ

که از آن اراده شود- از نظر جامعه شناختی، تعلق خاطر و باور مشترک را نسبت به آن به دنبال خواهد داشت. باور به منجی می‌تواند هویت جهانی و فراملی را شکل دهد و سبب شود تا پیروان ادیان، در سایه زندگی منتظرانه با همدیگر زندگی مسالمت آمیز داشته باشند. باور به مهدویت و منجی موعود به گونه‌های متفاوتی در ایجاد وحدت و همبستگی تأثیرگذار است.

در یک نگاه جامع و فراگیر، معارف بنیادین دینی را می‌توان ارزش مشترکی دانست که پیروان ادیان مختلف به آن باور دارند. باور به وجود خداوند، باور به رسالت رسولان الهی و باور به معاد و روز واپسین و نیز باور به منجی موعود، از جمله این باورهای مشترک اند. انتظار موعود و آرزوی ظهور یک مصلح بزرگ جهانی علاوه بر این که از تعالیم دینی کتب آسمانی، مانند تورات، انجیل و قرآن کریم به حساب می‌آید، از اموری است که به سرنوشت بشریت و تکامل انسان هم ارتباط دارد. وقتی انسان ناامید می‌شود و می‌بیند که با وجود این همه ترقی و پیشرفت‌های فکری و علمی، جامعه روز به روز به فساد و تباهی کشیده می‌شود و اختراعات و اکتشافات حیرت‌آور، نتوانسته انسان را از سردرگمی نجات دهد، بنا به فطرت ذاتی خود، متوجه درگاه خداوند بزرگ می‌شود و از او برای رفع ظلم، ستم و بحرانهای روحی و معنوی کمک می‌جوید. پیروان تمام ادیان الهی معتقدند که در یک عصر تاریک و بحرانی که جهان را فساد، بیدادگری و بی‌دینی فرا گرفته، نجات دهنده‌ای بزرگ طلوع می‌کند و به واسطه نیروی فوق‌العاده غیبی، اوضاع آشفته جهان را اصلاح می‌کند و خداپرستی را بر بی‌دینی و مادی‌گرایی غلبه می‌دهد. البته هر ملتی او را با لقبی مخصوص می‌شناسند. یهودیان او را با نام ماشیح یا سرور میکائیلی و زرتشتیان او را به نام سوشیانس یعنی نجات دهنده جهان و مسیحیان او را به نام مسیح موعود و مسلمانان به نام مهدی موعود می‌شناسند. (شوحط، ۱۳۷۹: ۸۵)

۱.۲. هویت مشترک اجتماعی

یکی از نتایج «سبک زندگی منتظرانه» ایجاد هویت مشترک بین پیروان ادیان الهی است. هویت اجتماعی، احساسی است که افراد نسبت به خود دارند به واسطه آن، افراد و گروه‌ها در روابط اجتماعی خود از دیگران متمایز می‌شوند. عوامل و عناصر مختلفی در ایجاد هویت مشترک اجتماعی تأثیرگذارند که تکیه بر ارزش‌های مشترک دینی از مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌رود. از جمله این ارزش‌های مشترک، باور به منجی موعود است. این باور سبب می‌شود تا در بین پیروان ادیان و اقوام مختلف و فرهنگ‌های گوناگون، نقطه اشتراکی ایجاد شود و با گرد هم آوردن آنها حول این اعتقاد، هویت جمعی آنان شکل گیرد. هویت جمعی مشترک باعث ایجاد وحدت و همبستگی شده و از تنش‌ها و نزاع‌ها در بین جوامع جلوگیری می‌کند.

باور به مهدویت و منجی جهانی، ارزش مشترکی است که تکیه بر آن، باعث تقویت پیوند ذهنی بین افراد می‌شود. در جوامعی که افراد دارای پیوند ذهنی با یکدیگر باشند، اصل وفاداری، تعهد و احترام به حقوق یکدیگر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و به همان میزان همبستگی و انسجام اجتماعی تقویت می‌شود. در هر جامعه‌ای، احترام به ارزش‌ها بهترین عامل پیوند می‌باشد. بنابراین، شناسایی ارزش‌های مشترک و تکیه بر آن‌ها سبب می‌شود تا پیوند بین افراد هر چه بیشتر مستحکم شود و در نتیجه الگوی سبک زندگی مسالمت‌آمیز با پیروان ادیان، شکل خواهد گرفت.

۲.۲. اعتماد اجتماعی

یکی از شرایط جامعه ایده آل و با کیفیت، لزوم اعتماد اجتماعی بالا در آن جامعه است. اعتماد به معنای قبول داشتن، تکیه کردن، واگذاری کاری به دیگری، اطمینان، وثوق، باور و اعتقاد است. (صالحی امیری، ۱۳۸۷: ۱۲) در اصطلاح جامعه شناختی اعتماد را به باور تعریف کرده‌اند. باور به اینکه دیگران در بدترین شرایط، آگاهانه و عمدانه آسیبی به او نمی‌رسانند و در بهترین شرایط، به نفع او عمل می‌کنند. با اعتماد، روابط اجتماعی محکم و صلح‌آمیز حفظ می‌شود که اینها به نوبه خود، پایه و اساس رفتارهای جمعی و همکاری‌های سازنده هستند. هرچند اعتماد با مخاطره همراه است، اما جهان را به جایی خوشایندتر، کارآمدتر، و صلح‌آمیزتر برای زندگی تبدیل می‌کند. زندگی اجتماعی بدون اعتماد غیرقابل تحمل و حتی غیرممکن است. در نهایت اعتماد را سطح اطمینان و عواطف مشترک و تعلق طرفین درگیر در یک رابطه اجتماعی تعریف کرده‌اند که معیار انسجام، پیوستگی، هماهنگی و اتحاد میان افراد، گروه‌ها و نهادهای اجتماعی یک جامعه است. (همان: ۱۷)

یکی دیگر از کارکردهای «سبک زندگی منتطرانه» در راستای وحدت و همبستگی، ایجاد اعتماد اجتماعی است. یکی از عوامل مؤثر در ایجاد اعتماد اجتماعی، تکیه بر ارزش‌های مشترک است. تکیه بر ارزش‌ها می‌تواند فصل مشترکی را در بین افراد ایجاد کند و موجب شود تا اعتماد میان مردم و نیز مردم با حکومت - که رکن دیگری از انسجام است - به وجود آید؛ زیرا ارزش‌ها، ریشه در اعتقادات دارند و برآیند اعتقاداتند و هرچه اعتقادات مردم از استحکام بیشتری برخوردار باشد، به همان میزان نیز تکیه بر ارزش‌ها بیشتر خواهد بود و با تکیه بر ارزش‌ها، اعتماد در میان مردم ریشه‌دارتر و عمیق‌تر می‌شود. در نقطه مقابل، نبود اعتماد، سبب خدشه‌دار شدن وفاق اجتماعی می‌گردد.

بدیهی است اگر ارزش‌های برخواسته از موعود باوری و منجی باوری، برای مردم، مهم و باارزش تلقی شود، به سبک زندگی آنان جهت خواهد داد و موجب انسجام و اتحاد

اجتماعی می‌شود؛ زیرا این امر می‌تواند تمام پیروان ادیان را حول محور خویش جمع کند و زبان و فرهنگ مشترکی را پدید آورد و نیز اعتماد بیشتر مردم نسبت به همدیگر را فراهم کند. با فراهم شدن اعتماد اجتماعی، پیوند مردم با همدیگر بیشتر می‌شود و به دنبال آن، وفاق و انسجام ایجاد خواهد شد. بنابراین تکیه بر ارزش‌های مشترک، اعتماد عمومی افراد نسبت به همدیگر را در پی داشته و با تحقق آن، الگوی سبک زندگی مسالمت آمیز با پیروان ادیان نیز شکل خواهد گرفت.

۳.۲. کنترل و نظارت اجتماعی

یکی دیگر از کارکردهای سبک زندگی منتظرانه در راستای وحدت و همبستگی، کنترل و نظارت اجتماعی در قالب امر به معروف و نهی از منکر است. موعود باوران علاوه بر این که در راستای اصلاح خود تلاش می‌کنند برای اصلاح جامعه و فراهم کردن زمینه‌های اجتماعی ظهور نیز کوشش می‌کنند. منتظران در آموزه‌های دینی با شاخصه گسترش‌دهندگان کارهای خوب و بازدارندگان از کارهای بد معرفی شده است؛ زیرا جامعه منتظر جامعه آراسته به هنجارها و خوبی‌ها و پیراسته از ناهنجاری‌ها و بدی‌هاست. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «کسی که مایل است جزو یاران حضرت مهدی (عج) قرار گیرد، باید منتظر باشد و اعمال و رفتارش در حال انتظار با تقوا و اخلاق نیکو توأم شود.» (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۰۰) در این کلام، منتظر واقعی کسی معرفی شده است که خود را با ورع و پرهیزکاری و دوری جستن از ناهنجاری‌ها و آراستن به هنجارها و خوبی‌ها وفق می‌دهد.

با توجه به ناگهانی بودن امر ظهور امام زمان (عج) آن حضرت، همه شیعیان و منتظران را به اعمال پسندیده و دوری جستن از بدی‌ها و ناهنجاری‌ها فراخوانده و می‌فرماید: «هریک از شما باید آنچه را موجب دوستی ما می‌شود، پیشه خود سازد و از هر آنچه موجب خشم و ناخشنودی ما می‌شود، دوری گزیند؛ زیرا فرمان ما یکباره و ناگهانی فرا می‌رسد که آن زمان، توبه و بازگشت، برای کسی نفع و سودی ندارد و پشیمانی از گناه، کسی را از کیفر ما نجات نمی‌بخشد. (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۳: ۱۷۶)

بنابراین از آثار و کارکردهای اجتماعی زندگی منتظرانه، کنترل اجتماعی و دوری جستن از انحرافات و ناهنجاری‌ها است و منتظر واقعی، هرگز خود را به گناه و بدی‌ها و زشتی‌ها آلوده نمی‌کند. منتظران حقیقی نه تنها خود را به گناه آلوده نمی‌کند بلکه در زمینه پاک‌سازی جامعه از آلودگی‌ها، انحرافات و ناهنجاری‌ها تلاش می‌کند. بر اساس توقیع شریفی که از ناحیه امام زمان به جناب شیخ مفید صادر شده است، علت طولانی شدن غیبت را، اعمال ناپسند منتظران دانسته‌اند و فرموده است: «تنها چیزی که ما را از

شیعیان پوشیده می‌دارد، همانا چیزهای ناخوشایندی است که از شیعیان به ما می‌رسد و خوشایند ما نیست و از آنان انتظار نداریم.» (همان: ۱۷۷)

بنابراین انتظار صحیح و واقعی، فرد منتظر را به اصلاح خویشتن و جامعه وامی‌دارد و نوعی سنخیت بین اعمال و رفتارمان با امام زمان علیه السلام ایجاد می‌کند. این که در حدیث آمده است «کسی که هنگام مردن به امام زمان خود معرفت نداشته باشد، به مرگ جاهلی مرده است» (خزاز رازی، ۱۴۰۱: ۲۹۶)، بیانگر این است که انسان، زمانی از مرگ جاهلی رهایی می‌یابد که با معرفت امام عصر، خود را از هدایت‌های آن حضرت بهره‌مند کند و اوامر و نواهی او را که همان امر و نهی اسلام است، رعایت کند. در سایه این معرفت و شناخت، شخص منتظر خصوصاً و جامعه منتظر عموماً، خود را به رعایت هنجارهای دینی ملزم می‌داند و این، بهترین عامل در راستای نظارت و کنترل اجتماعی است.

۴.۲. همگرایی امت اسلامی

در فرهنگ‌های مختلف انسانی، واژه‌های متفاوتی همچون ملت، مردم، گروه، لیل، طایفه، قبیله، عشیره، برای بیان مفهوم «جامعه» یا «اجتماع» به کار رفته است. در دین اسلام به جای همه این اصطلاحات، واژه «امت» را برای جامعه انسانی مورد نظر خود برگزیده است. امت، اصطلاحی قرآنی و دینی است که هم زمان با دین اسلام رواج یافته و در فرهنگ غربی هیچ پیشینه ندارد. امت در تعبیر و اصطلاح قرآنی، گروهی همسان در دین، آیین، زمان و مکان و دیگر مشترکات انسانی است. اصطلاح «امت» با «جامعه» در اصطلاح امروزی مشابهت‌هایی دارد، ولی تفاوت‌های محسوسی نیز در میان است که نمی‌توان آن را نادیده گرفت. «جامعه» در اصطلاح جامعه‌شناختی، گروه سازمان‌یافته‌ای از اشخاص و افراد انسانی است که با هم در سرزمین مشترک زندگی می‌کنند و با همکاری در گروه‌ها، نیازهای اجتماعی ابتدایی و اصلی خود را تأمین می‌کنند و با مشارکت در فرهنگ مشترک و یکسان، به عنوان یک واحد اجتماعی، از دیگر جوامع متمایز می‌شوند. (مساواتی، ۱۳۷۲: ۱۴۲) در قرآن به گروهی خاص از پیروان یک دین یا یک عصر به سبب همسانی در نوع خاصی از عملکرد یا رویکرد فکری، امت اطلاق کرده است، چنان که از گروهی میانه رو در امر دین و تسلیم دستورات الهی به امت مقتصده تعبیر کرده است (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۲، ج ۴: ۲۵۵)

در منابع حدیثی شیعه و سنی، انتظار فرج به عنوان بزرگ‌ترین عبادت معرفی شده است. (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۱: ۲۸۷؛ ترمذی، ۱۳۷۹، ج ۵: ۵۶۵) فرج به معنای گشایش در امور و رهایی از گرفتاری و بن بست‌هاست. انتظار فرج برای همه امت، به معنای نجات

همه آنها از همه مشکلات و گرفتاری‌ها و رسیدن به همه آرزوهاست؛ از این رو انتظاری بزرگ و افضل عبادت هاست. شاید یکی از دلایل افضلیت انتظار این نکته است که انتظار برای اجتماع، هم‌گرایی و هم‌نوایی امت اسلامی، ظرفیت بسیار مناسبی است. اگر مسلمانان به این فرج، ایمان داشته باشند و آن را از سوی خدا بدانند، درمی‌یابند که تحقیقش را باید از او بخواهند و نیز درک می‌کنند که باید این فرج بزرگ به وسیله مردی الهی رخ دهد. البته بشارت او در سخنان پیامبر اکرم ﷺ آمده و به خوبی معرفی شده است. بنابراین، انتظار فرج در امت اسلام، نه انتظاری مبهم و مجهول، بلکه انتظاری روشن و معنادار است. انتظار در اسلام، انتظار قیام حضرت مهدی ﷺ از فرزندان رسول خداست که پیامبر از خلافت او در آخرالزمان خبر داده و همین باور، برای تحقق امت واحده اسلامی، سرمایه بسیار بزرگی است. مسلمانان می‌توانند با محوریت انتظار مهدی موعود ﷺ به یکدیگر نزدیک شوند و در برابر دشمنانشان، صف واحدی را تشکیل دهند و در درون اجتماعات خود، با ستم‌های اجتماعی مقابله و مظلومان را متعهدانه یاری کنند. مسلمانان می‌توانند در پرتو انتظار، هم اهداف یکسانی را برای خود تعریف کنند و هم در جهت گیری‌ها، متحد عمل کنند. مسلمانان در پرتو انتظار، با ظلم و ستم میانه‌ای ندارند و آن را تحمل نمی‌کنند. اگر انتظار، نفی ستم و چشم‌انتظاری برای عدالت است، منتظران باید دست کم در مداری واحد، ستم‌گری را انکار کنند و به مظلومان بی‌پناه، یاری رسانند.

۵.۲. عدالت‌خواهی و عدالت‌محوری

عدالت‌خواهی در فطرت و باطن انسان ریشه دارد و در زوایای مختلفی قابل بررسی است. عدالت در آفرینش که به آن عدالت تکوینی گفته می‌شود؛ عدالت در قانون‌گذاری که عدالت تشریحی نامیده می‌شود؛ عدالت در برابری همگان در اجرای قانون که عدالت صوری خوانده می‌شود؛ و عدالت در فرد که یک صفت انسانی است. (علی‌اکبریان، ۱۳۸۶: ۲۴) از آنجایی که آفرینش اختصاص به خداوند دارد و در جامعه دینی محوریت قانون‌گذاری با شریعت دینی است، معنای سوم و چهارم عدالت در «سبک زندگی منتظرانه» مورد نظر است. جامعه منتظر منجی موعود، جامعه‌ای است که در جهت تحقق ملکه عدالت برای افراد و نیز پیاده‌سازی عادلانه قانون کوشش می‌کند. منتظران حقیقی، پیوسته عدالت را هم در عرصه‌های فردی و هم اجتماعی مطالبه می‌کنند؛ چون دولت مهدوی دولت عدل است و «یملأ الارض قسطاً و عدلاً». منتظران، با اجتناب از معصیت و رعایت پروای الهی در جهت ایجاد ملکه عدالت تلاش می‌کنند. عدالت‌خواهی هم از نشانه‌های حکومت مهدوی و هم از آرمان‌های جامعه منتظران است. در قرآن، اجرای عدالت و دادگری را به عنوان فلسفه ارسال پیامبران و شریعت معرفی می‌کند: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا

رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ». (حدید: ۲۵)
 عدالت‌خواهی و عدالت‌محوری، نیازمند همیاری تمام افراد و حاکمان جامعه است و این امر بدون وحدت و همبستگی اجتماعی تحقق‌پذیر نیست. جامعه‌ای می‌تواند در زمینه عدالت‌خواهی تلاش کند که قبلاً همبستگی را در جامعه ایجاد کرده باشد. از این رو یکی از جلوه‌های «سبک زندگی منتظرانه» وحدت و همبستگی اجتماعی است.

نتیجه

انتظار به معنای فراهم‌آوردن زمینه ظهور منجی جهت تحقق بخشیدن جامعه‌آرمانی و حکومت دادگرانه است. سبک زندگی منتظرانه، ایجاد تغییر و تحول در شاخصه‌های زندگی در جهت اعلام آمادگی برای حکومت مهدوی می‌باشد. یکی از برایندهای «سبک زندگی منتظرانه»، وحدت و همبستگی اجتماعی بین ملت‌ها و افراد جامعه موعود باور با هرگرایش و اندیشه است. مهم‌ترین کارکردهای زندگی منتظرانه در راستای همبستگی اجتماعی، هویت بخشی، ایجاد اعتماد اجتماعی، کنترل و نظارت همگانی، همگرایی امت اسلامی، عدالت‌خواهی و عدالت‌محوری است. هویت اجتماعی واحد، موجب همگرایی، همکاری، همدلی و همزیستی میان افراد جامعه می‌گردد و اعتماد اجتماعی باعث روابط اجتماعی صلح‌آمیز، کارآمد و بدور از هرگونه آسیب‌رسانی به یکدیگر می‌شود. کنترل و نظارت اجتماعی موجب آراسته‌شدن افراد به هنجارها و خوبی‌ها و پیراسته‌شدن از ناهنجاری‌ها و بدی‌هاست. همگرایی امت اسلامی باعث هم سوئی تمام فرق و مذاهب اسلامی با هر اندیشه و گرایش در جهت فراهم‌آوردن زمینه حکومت مهدوی است که از لوازم چنین تلاشی، دادخواهی و عدالت‌محوری در اجرای قانون و شریعت اسلام است.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم
- ابراهیم پور، جمشید و سید داریوش رحیمی (بهار ۱۳۹۶ش)، «مؤلفه‌ها و شاخص‌ها سبک زندگی اسلامی»، تحقیقات جدید در علوم انسانی، شماره ۱۹.
- الهی نژاد، حسین (بهار ۱۳۹۴ش)، «انتظار؛ الگوبخش سبک نوین زندگی امروزی»، پژوهش‌های مهدوی، شماره ۱۲، سال سوم.
- ترمذی، محمد بن عیسی (۱۳۷۹ش)، سنن ترمذی، بیروت، دار الکتب العلمیه، چاپ اول.
- خزاز رازی، علی بن محمد (۱۴۰۱)، کفایة الأثر فی النصّ علی الأئمّة الإثنی عشر، تحقیق و تصحیح عبداللطیف حسینی کوهکمری، قم، انتشارات بیدار
- حرانی، حسن بن علی بن شعبه (۱۳۶۳/۱۴۰۴)، تحف العقول، تحقیق و تصحیح علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم.
- حمیری، عبدالله بن جعفر (۱۴۱۳ق)، قرب الإسناد، تحقیق و تصحیح مؤسسه آل البیت(ع)، قم، مؤسسه آل البیت، چاپ اول.
- شوحت، ایمانوئل (۱۳۷۹ش)، «ماشیح موعود یهود»، ترجمه آرش آبابی، موعود، شماره ۱۹.
- صالحی امیری، سید رضا و همکاران (تابستان ۱۳۸۷ش)، اعتماد اجتماعی، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی، پژوهشنامه، شماره ۱۶.
- صدوق قمی محمدبن علی بن بابویه (۱۳۹۵ق)، کمال الدین و تمام النعمه، تحقیق و تصحیح علی اکبر غفاری، تهران، انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
- علی اکبریان، حسنعلی (۱۳۸۶ش)، علی اکبریان، قاعده عدل در فقه امامیه، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰ش)، تفسیر العیاشی، تحقیق و تصحیح سید هاشم رسولی محلاتی، تهران، المطبعة العلمیه، چاپ اول.
- فیضی، مجتبی (اردیبهشت ۱۳۹۲ش)، «درآمدی برسبک زندگی اسلامی»، معرفت، شماره ۱۸۵.
- کاویانی، محمد (۱۳۹۴ش)، سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (۱۴۰۷ق)، الکافی، تحقیق و تصحیح علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.

